

ב"ה

צפונות הפרשה

- טיוטה -

יוצא לאור לכבוד יום היארצייט של

רבי יוסף רוזין זצ"ל

הגאון הרוגצ'ובי

יא אדר, ה'תשפ"ה

יו"ר ועורך:

הרב בנימין אפרים ביטון

ייעוץ לשוני והגהה:

הרב דוד פרקש

©

כל הזכויות שמורות

Published and Copyright 2024 by

The Tzfunot Institute

Director & Author: **Rabbi Binyomin Bitton**

778.688.1273 | info@tzfunot.com

החומר שבחוברת זו נועד לשימוש אישי בלבד.

חל איסור מוחלט לשתף, להעתיק, לצלם, לשדר או לפרסם

כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו בכל דרך שהיא

ללא רשות מפורשת מראש ובכתב מאת המכון.

פרשת תרומה

שֵׁי יִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

מצות בנין המקדש ופטירתם של צדיקים

"וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" – 'לבנות' בית או רק 'לעשות'? וחורבן
בית המקדש – אירוע חד-פעמי מיושן מלפני למעלה
מ-1950 שנה, או מתמשך ועכשווי?

מתברר כי הפתרון לשאלות אלו שופך אור על מהות
פטירת הצדיק, וגם מיישב שאלה הלכתית בקשר להזכרת
הסתלקות כ"ק אדמו"ר רבי שלום דובער נ"ע
מליובאוויטש ימים ספורים לפני החג.

וְעָשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכְכֶם:

שמות כה, ח

צפנת פענח

ערב שבת קודש, ד' סיון, תר"פ

לידידי הרב החריף ובקי, מתון ומסיק שמעתא, כמהור"ר יהושע נ"י, רב בוולוז.

מכתבו קבלתי כעת ממש.

והנה, אף דמבואר מועד קטן דף ח' [ע"א] 'לא יעורר כו', והרמב"ם בהלכות אבל [פי"א ה"ו] נקט לשון הירושלמי [מועד קטן פ"א ה"ה] 'אשה כו', ובהלכות יום טוב [פ"ו הכ"ד] נקט כמו בגמרא.

משום דדין החילוק של הירושלמי בין ישן לחדש, דחדש מותר, למאן דאמר 'מפני עליה לרגל' – אין נפקא מינה, לכך באשה דאינה צריכה לעלות כתב החילוק, מה שאין כן בהלכות יום טוב שם אין נפקא מינה.

[ו]לדידן דליכא בית המקדש, בחדש מותר.

והנה הגדר דראש השנה דף י"ח [ע"ב] 'שקולה כו' כשריפת כו', רוצה לומר דיש בזה אריכות גדול, דרבינו הרמב"ם ז"ל [בהלכות] בית הבחירה [פ"א ה"א] לא כתב 'לבנות' כמו בסנהדרין [כ' ע"ב] ובהלכות מלכים [פ"א ה"א], רק 'לעשות'.

ורוצה לומר, דאין המצוה 'הבנין', דזה רק הכשר מצוה, כמבואר ביבמות דף ו' [ע"א], וקיימא לן בבא מציעא דף נ"ז [ע"ב] בונין בחול, ומעילה דף י"ד [ע"א], רק המצוה 'שיהא לנו בית המקדש'.

והמצוה הוא דבר נמשך, דכל זמן שישנו – מקיים המצוה, ויש בזה אריכות גדול. ולהיפך, כל זמן שהוא חרב – הוה בכל רגע חורבן חדש. וזה רוצה לומר הירושלמי ביומא פ"א [ה"א] 'כל דור שלא נבנה כאילו נחרב', ובכל רגע ורגע – הוה חורבן חדש.

וכן הוא 'מיתת כו', הוה גדר חורבן חדש בכל רגע. וזה רוצה לומר במגילה [ט"ו ע"א] משל מן מרגלית, דזה הפסד נמשך כיון דהדבר ישנו, רק אינו אצלינו, וכל רגע ורגע הוה חורבן.

ואם כן, מותר להזכיר עכשיו, אף דהוא סמוך לרגל.

והנה, מה שהקשה בנדרים לבאר, יקצר הנייר והזמן, וכעת הוא סמוך לכניסת שבת, לכך אי"ה לאחר הרגל אשיבו, ונזכה לקבל התורה אי"ה

גדר לוחות הראשונות.

ידידו עוז, יוסף

שו"ת 'צפנת פענח החדשות', חלק ב, סימן קיא

והארכתי בזה גם כן גבי גדר מקדש, אם המצוה היא 'הבנין' או 'שיהא מקדש'.

ועיין סנהדרין דף כ' [ע"ב] דשם נקט 'לבנות', ורבינו בהלכות בית הבחירה [פ"א ה"א] נקט 'לעשות', ובהלכות מלכים [פ"א ה"א] נקט 'לבנות'.

ועיין יבמות דף ו' [ע"א] הכשר מצוה, ותוספות [ד"ה ושיון] שבת דף קל"א ע"א. וזה תליא במה דמבואר בבא מציעא דף נ"ז [ע"ב] ומעילה דף י"ד [ע"א] גבי בונין בחול ואחר כך מקדישין.

צפנת פענח, מהדורא תניינא עז, א

וכן נפקא מינה בגדר המצוה, דבגמרא סנהדרין דף כ"א [צ"ל: כ' ע"ב] נקט דמצוה 'לבנות', ועיין בספרי פרשת דברים ופרשת ראה, ורבינו בהלכות בית הבחירה [פ"א ה"א] אמר שם 'לעשות', אך בהלכות מלכים [פ"א ה"א] נקט לשון 'לבנות המקדש', ורוצה לומר, אם המצוה הוא הגמר 'שיהא', או המצוה הוא 'הבנין' פרטי.

ועיין ביבמות דף ו' [ע"א] ותוספות שם, ושבת דף קל"א [ע"א], וכן נפקא מינה אם כשרין על ידי קטן או בלא כוונה למצוה . .

וכבר כתבתי בהך דיבמות דף ו' [ע"א] דזהו הוי רק הכשר, ובפרט כיון דקיימא לן במעילה דף י"ד [ע"א], ובבא מציעא דף נ"ז [ע"ב] בונין בחול ואחר כך מקדישין, ובירושלמי סנהדרין פ"א פליגי רבי יוחנן וריש לקיש, עיין שם . .

ובאמת, אף דמסקינן דבנין המקדש לא דחי שבת, זה רק משום דהבנין הוי רק הכשר, ולא עצם, דהמצוה רק 'שיהא מקדש', וראיה – דהרי קיימא לן דחינוך המקדש שפיר דוחה שבת, כמו שכתב רבינו בהלכות מעשה הקרבנות פ"ב הט"ו, ובנין לא דחי. ועל כרחך דבנין הוי רק הכשר, ולא עצם.

צפנת פענח, מהדורא תניינא פב, ג-ד

וזה תליא גבי בית המקדש, אם המצוה היא 'הבנין' או 'שיהיה', עיין בדברי רבינו בהלכות בית הבחירה [פ"א ה"א] דכתב שם דהמצוה היא

'לעשות בית הבחירה', ולא נקט 'לבנות' כמו בסנהדרין [דף כ' ע"ב], ועיין בהלכות מלכים [פ"א ה"א] דנקט לשון 'לבנות'.

וזה רוצה לומר בהך דיבמות דף ו' [ע"א] דהוי הכשר מצוה, רוצה לומר דלא המצוה היא 'הבנין', רק 'שיהיה'. ולכך קיימא לן מעילה י"ד [ע"א] דבונה בחול ואחר כך מקדישים.

וזה נפקא מינה בין משכן למקדש, דבמשכן הוי המצוה 'הבנין', ולכך דחי החינוך שלו שבת, עיין מועד קטן דף ט' [ע"א], ועיין בדברי רבינו בפרק ב' מהלכות מעשה הקרבנות [הט"ו], אבל הבנין של מקדש הוא רק כדי 'שיהיה' . .

על כל פנים, בנין המקדש הוי רק הכשר, 'שיהיה' ולא 'שיבנה', ועיין סנהדרין דף ס"ט ע"ב דמוכח שם דקטן היה פסול לעשות המשכן.

צפנת פענח, מהדורא תניינא ג, ב-ג

צדיקא דאיתפטר

התאריך הוא "ד' סיון ה'תר"פ".

בעוד ימים ספורים יחגג חג השבועות, יום קבלת התורה. ביום זה, הגאון הרוגצ'ובי מקבל מכתב מידידו, הגאון החסיד רבי יהושע נימוטין, רבה של וועליז, בו ככל הנראה הוא מזכיר את דבר הסתלקות נשיא הדור, כ"ק האדמו"ר רבי שלום דובער שניאורסון נ"ע מליובאוויטש, שאירעה רק כחודשיים לפני זה, ביום ב' ניסן ה'תר"פ, בהוספת מילי דהספידא.

מתברר אמנם כי איזכור ההסתלקות בשעה זו מעורר שאלה הלכתית:

הרי שנינו במשנה¹, וכן נפסק בדברי הרמב"ם², שאסור לאדם לעורר על מתו ולהספידו שלושים יום לפני הרגל.

נשאלת אפוא השאלה: האם מותר להזכיר ועוד בהוספת מילי דהספידא את דבר פטירת הצדיק כעת, ימים ספורים לפני חג השבועות?

בשאלה זו דן הרוגצ'ובי בתשובתו, כשבעקבות ניתוח יסודי ומעמיק בפרטי האיסור, עניינו וטעמו, הוא פוסק ומסיק לדינא כי "מותר להזכיר עכשיו אף שהוא סמוך לרגל", שכן גדר פטירת הצדיק, שונה ממיתת שאר כל אדם.

למסקנא זו מגיע הגאון בדרך ייחודית משלו מתוך חקירה עיונית-תלמודית בהגדרת מצות בנין המקדש, עליה נצטוונו בפרשתנו, פרשת תרומה, ובהמסתעף ממנה גם ביחס להיפוכה – חורבן הבית.

שכן, להיות כי "שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלוקינו"³, הרי מסתבר אפוא כי ממהותו של בנין "בית אלוקינו" וחורבנו, נדע לברר ולהגדיר גם את מהות "מיתתן של צדיקים". ובכך נוכל להכריע גם את הדין באם אכן מותר להזכיר את דבר הסתלקות הצדיק סמוך לרגל.

חדש – מותר מן התורה

הבה נקדים כי בטעם איסור הזכרת המת והספדו תוך שלושים יום לפני החג, נחלקו האמוראים בתלמוד:

יש שפירשו כי הטעם הוא כדי שלא יכנס אדם לחג תוך שהוא עצב בלבו מזכרון הצער, שכן "אין המת משתכח מן הלב שלושים יום"⁴. ואם כן, אם מעורר ומספיד על מתו תוך שלושים יום לפני החג, הרי "מתחדש עליו צער מיתתו כיום שמת בו, ושוב אינו משתכח ממנו עד שלושים יום, ונמצא מצטער במועד"⁵. ולכן אסרו חכמים לעורר ולהספיד את המת תוך שלושים יום לפני החג,

1. מועד קטן ח, א.

2. אבל יא, ו; שביבת יום טוב ו, כד.

3. ראש השנה יח, ב.

4. מועד קטן שם.

5. נמוקי יוסף לרי"ף, מועד קטן שם.

"כדי שלא יבוא הרגל והוא נעצב, ולבו דואג וכואב מזכרון הצער".⁶

ויש עוד שפירשו כי הטעם הוא משום אותו 'מעשה שהיה' באדם אחד שהיו לו מעות מזומנין לצורך עלייתו לרגל, ובא ספדן אחד ועמד על פתח ביתו, נטלה אשתו את המעות ונתנה אותו לספדן, ובכך נמנע מבעלה לעלות לרגל.

באותה שעה אמרו חכמים: "לא יעורר על מתו ולא יספידנו שלושים יום לפני החג". "ופסקו שלושים יום, שדרך לכנס מעות לצורך הרגל, שמתחילין לדרוש בענייני החג".⁷

ומפרש הרוגצ'ובי כי נפקא מינה יש בין שני הטעמים:

לטעם הראשון, משום עצבות ודאגה בחג, אין האיסור חל כי אם ב"מת ישן" שמת מזה זמן רב, היינו, לכל הפחות שלושים יום קודם הרגל. שכן, מאחר וכבר נשכח הצער מלבו, במידה מסוימת על כל פנים, אם יעורר שוב על מתו בתוך שלושים יום סמוך לרגל, הרי יגרום הדבר להתעוררות צער מחדש, ונמצא נכנס לחג בהיותו דוי.

אולם ב"מת חדש", היינו, שמת לו מת תוך שלושים יום, שהמרירות עדיין נרגשת בלבו, הרי מותר לעורר עליו, שכן אין בזה משום תוספת צער.

ברם, לטעם השני, משום חשש הימנעות עלייה לרגל מפני הספדנים, הנה בין ב"מת ישן" בין ב"מת חדש" – אסור לו לעורר על מתו. שכן לפי טעם זה, לוודא שלא יימנע אדם מלעלות לרגל מפני הספדנים, הרי מובן ופשוט כי אין שום חילוק בין "מת ישן" ל"מת חדש".

ממילא, מטבע הדברים, נובעת מזה גם נפקא מינה נוספת להלכה למעשה בין זמן הבית לזמן הזה: בזמן הבית, בו שייכים וקיימים שני הטעמים האמורים, הן משום התעוררת צער חדש והן משום סייג למצות עלייה לרגל, הרי אסור לאדם לעורר על מתו שלושים יום קודם הרגל, בין ב"מת ישן" ובין ב"מת חדש".

ברם, בזמן הזה, שאין טעם העלייה לרגל רלוונטי, שהרי אין בית המקדש קיים, הנה "מת ישן" אמנם אסור להזכיר מפני התעוררות צער חדש; אולם "מת חדש", שאין כאן תוספת צער, הרי מותר בהחלט להזכיר ולעורר עליו.

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ

מעתה, משנתברר לנו פרטי איסור הזכרת המת והספדו סמוך לחג, גדרו וטעמו, ממשיך הרוגצ'ובי לחקור הלאה בגדר מצות בנין המקדש אם המצוה היא בפעולה או בנפעל.

שכן, כשאר מצוות התורה, הנה גם מצות בנין בית המקדש ניתן לפרשה בשני אופנים, ובלשונו: "אם המצוה היא הבנין או שיהא מקדש".

כלומר: האם עיקר המצוה הוא בגוף פעולת ומעשה הבנייה עצמה, "לבנות" בית לה', או שמא העיקר הוא "שיהא מקדש" – תוצאת מעשה הבנייה, והיינו שגוף פעולת הבנייה לצד זה הינו רק

⁶. רמב"ם, שביתת יום טוב ו, כד.

⁷. מועד קטן ח, א; חידושי הריטב"א שם.

בגדר 'הכשר' והכנה בלבד לעצם המצוה; עיקר קיום המצוה אמנם מתבצע בעצם הוויתו של בית המקדש, שיהא לנו בית לה'.

בחקירה יסודית זו דן הגאון במשנתו בהרחבה, כשמוסיף ומחדש – כדרכו בקודש – מספר נפקא מינות המסתעפות מחקירה זו בכמה ענייני המקדש.

לדוגמה, לגבי משך זמן המצוה: אם עיקר המצוה מתקיים בגוף פעולת הבנייה בלבד, "הבנין", הרי שמצוה זו היא מצוה 'חד-פעמית', מוגדרת ומוגבלת למשך זמן פעולתה של הבנייה עצמה בלבד. ברם, באם עיקר המצוה הוא בנפעל, "שיהא מקדש", הרי מסתבר כי אין קיום המצוה מוגבל ומיוחד למשך זמן פעולת הבנייה בלבד, אלא "המצוה הוא דבר נמשך", שהיא מצוה 'נמשכת' ומתחדשת בכל רגע ורגע שיש לנו מקדש; "דכל זמן שישנו – מקיים המצוה", שבכל רגע ורגע שבית המקדש קיים על עמדו, מתקיימת מצות "ועשו לי מקדש" מחדש.

'לבנות' או 'לעשות'?

הרוגצ'ובי חוקר ומפלפל וגם מכריע: העיקר לדינא כהצד שגדר המצוה הוא בנפעל, "שיהא מקדש"!

ראיות והוכחות שונות, הטמונות אי-שם ב"עיינים" הרבים, מביא הגאון להכרעתו, ומהן, אולי מההוכחות הבולטות ביותר, מסוגיה ערוכה בה מגדיר התלמוד את פעולת בניית המקדש כ"הכשר מצוה"⁸. "ורצונו לומר, דאין המצוה 'הבנין', דזה רק הכשר מצוה. . . רק המצוה 'שיהא לנו בית המקדש'".

יתר על כן הוא מוסיף: יסוד זה מונח גם בדקדוק לשון הרמב"ם⁹ "מצות עשה לעשות בית לה" – "לעשות" דייקא, לא "לבנות".

כלומר: בבחירת ביטוי זה, "לעשות בית", ולא "לבנות בית", כלשון הגמרא¹⁰, שהוא ביטוי המתאים יותר לכאורה, רמז הרמב"ם בפתיחת הלכות 'בית הבחירה' להגדיר את המצוה. שאין עיקר המצוה ב"בנין", בגוף פעולת הבנייה עצמה, "לבנות" בית, אלא העיקר הוא 'העשייה', "לעשות" מקדש מוכן לה', היינו, לוודא שהדבר ייעשה, "שיהיה מקדש", בכל דרך שהיא.

אכן, אצל הגאון, גם מלה בודדת אחת, טומנת בתוכה אוצר שלם של חקירות, גדרים ונפקא מינות; ועד כי בדרך לימודו הייחודית, בכוחה של מלה רמב"מית אחת להטות את הכף ולהכריע כצד אחד של חקירה עיונית-תלמודית.

קער אַ זועלט היינט!

מעתה, ממהות מצות בניינו של מקדש, נדע גם להגדיר את חורבנו.

8. יבמות ו, א.

9. בית הבחירה א, א.

10. סנהדרין כ, ב. וראה גם רמב"ם, מלכים א, א.

מאחר ועיקר מצות בנין המקדש אינו בפעולת הבנייה אלא בנפעל, "שיהא לנו בית", הרי שכן יש לנו להתייחס גם לחורבן הבית, קרי: ביטול מצות בנין הבית; שאין לראות בחורבן כאל אירוע 'חד-פעמי' מיושן, שאירע לפני למעלה מ-1950 שנה, אלא החורבן הוא אירוע מתמשך בכל רגע ורגע, שבכל רגע שאין לנו מקדש, הרי זה נחשב כאילו נחרב מחדש!

כלומר: אילו מצות בנין המקדש הייתה מוגדרת ומתבצעת בפעולת הבנייה בלבד, רגעית ו'חד-פעמית', הרי שכן היה עלינו להתייחס גם אל משמעות החורבן – אירוע רגעי, 'חד-פעמי', שהביא לידי ביטול בנין המקדש.

ברם, משנתברר לנו כי מצות בנין הבית היא בנפעל, "שיהיה מקדש", קרי: מצוה 'נמשכת' ומתחדשת בכל רגע ורגע שבית המקדש קיים על עמדו, מובן אם כן כי גם בכל רגע ורגע שאין לנו בית, מתבטלת – נחרבת – מחדש מצות בנין המקדש, 'הווית הבית'.

בסגנון אחר: מעתה, אין חורבן הבית מתייחס רק לפעולה ספציפית בלבד, ביטול פעולת 'בנין הבית', אלא למציאות של 'אי בית'; מציאות המתמשכת בכל רגע ורגע שאין לנו בית. ובלשון הרוגצ'ובי: "המצוה הוא דבר נמשך, דכל זמן שישנו – מקיים המצוה . . ולהיפך, כל זמן שהוא חרב, הוה בכל רגע חורבן חדש".

זהו אפוא לדעת הגאון עומק כוונת דרשת הירושלמי¹¹ אשר "כל דור שאינו נבנה בימיו, מעלין עליו כאילו החריבו".

שאינן כוונת חז"ל למשל ולמליצה בעלמא, בחינת "מעלין עליו", "כאילו" בלבד, אלא שכן היא מהות החורבן באמיתיות העניין, אשר "בכל רגע ורגע – הוה חורבן חדש". ולכן "כל דור שאינו נבנה בימיו", היינו, שמתמשכת המציאות של 'אי בית', הרי הוא "כאילו נחרב" מחדש זה עתה ממש...

מרגניתא טבא

על יסוד הדברים, יתבאר לנו כעת גם עומק משמעות מאמר רבותינו ז"ל אשר "שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלוקינו".

שאינן כוונת חז"ל רק לתאר את גודל מידת הצער הנגרם בעקבות פטירתו של צדיק, "כשריפת בית אלוקינו", בכ"ף הדמיון, אלא הכוונה גם ללמד על גדרן ומהותן של "מיתתן של צדיקים".

ובכן, בדוגמת גדר חורבן המקדש אשר "בכל רגע ורגע – הוה חורבן חדש", הנה כן היא גם מהות פטירתו של הצדיק – אירוע מתמשך בכל רגע ורגע, "גדר חורבן חדש בכל רגע".

זהו גם שהמשילו חז"ל את אבידת הצדיק לאדם שאבדה לו מרגלית יקרה¹², שבהיות בעל האבידה יודע כי המרגלית עצמה נמצאת וקיימת באיזושהו מקום בעולם, ורק שנאבדה מאיתו, הרי הוא מצוי בצער מתמשך, "דזה הפסד נמשך, כיון דהדבר ישנו".

11. יומא א, א.

12. מגילה טו, א.

וכך גם לגבי פטירת הצדיק מן העולם, ובמיוחד הסתלקותו של נשיא ישראל ומנהיגו, שרק "לדורו אבד", היינו, ש"רק אינו אצלנו", אולם הצדיק עצמו לא אבד, אלא חי וקיים הוא לחיי עלמא; ולכן אינו משתכח מן הלב, וממילא שכל עוד שהוא איננו איתנו, הרי הוא כאילו נסתלק זה עתה...

ממילא, קובע הרוגצ'ובי את הדין בסיום מכתבו הקצר, "מותר להזכיר עכשיו – אודות הסתלקות הצדיק ונשיא ישראל, כ"ק האדמו"ר רבי שלום דובער שניאורסון ע"ה מליובאוויטש – אף דהוא סמוך לרגל", שכן מיתת הצדיק, גם אם אירעה לפני זמן רב, הרי דין "מת חדש" עליה, וככזו, כאמור, בזמן הזה, מותר להזכיר אודותה אף תוך שלושים יום לפני החג.

*

כללו של דבר: שתי פנים לעשיית המקדש – פעולת בנייתו ועצם הוויתו. ולמסקנה, העיקר אינו "לבנות" אלא "לעשות", היינו, לגרום "שיהיה מקדש". ממילא, מצות התורה "ועשו לי מקדש", מתמשכת היא כל רגע שיש לנו מקדש; וכתוצאה מזה, אף היפוכה, חורבן הבית, מתמשך ומתחדש כל רגע שאין לנו בית. מעתה, השוואת "מיתתן של צדיקים" ל"שריפת בית אלוקינו" מגלה פנים גם על מהותם והגדרתם; שניהם "הוה גדר חורבן חדש בכל רגע". ולכן, אין איסור להזכיר אודות ההסתלקות של נשיא ישראל סמוך לחג, "כיון דהדבר ישנו, רק אינו אצלנו".

מהרה יבנה.

•